

Univerzita Karlova
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění

Grafika českého informelu

Autoreferát k disertační práci

Autor: RNDr. Jiří Krtička

Školitel: doc. PhDr. Marie Rakušanová, Ph.D.

Praha 2020

Úvod a zhodnocení stavu bádání

Umění informelu se prosazovalo v Československu s velkými obtížemi a přes tuhý odpor komunistické ideologie. V padesátých letech vládnoucí režim, který každé abstraktní umělecké dílo považoval za projev ideové diverze, důsledně vymýtil abstrakci z veřejné kulturní sféry. Situace se začala měnit teprve s politickým uvolněním od počátku šedesátých let. Po okupaci země v srpnu 1968 a nástupu normalizační politiky se režim vrátil ke staré praxi restrikce umění, vymykajícího se oficiální doktríně socialistického realismu. Tyto historické skutečnosti zásadně ovlivnily rozsah a úroveň uměnovědné reflexe českého informelu před rokem 1989.

Teprve s pádem komunismu v roce 1989 se otevřel prostor pro svobodné a objektivní teoretické zhodnocení projevů informelu v českém umění. Za čtvrtstoletí poté, co opadla hlavní vlna neformální abstrakce, se ve světovém umění vystřídala řada dalších trendů, mezi nimiž postupně nabývaly rostoucího vlivu tendence konceptuální. V devadesátých letech se proto neformální abstrakce jevila jako „neaktuální“ a příležitost k širší odborné diskusi a systematickému výzkumu českého informelu zůstala nevyužita. Za období třiceti let byla vydána jediná syntetická studie o umění informelu v Čechách, kterou je kniha Mahuleny Nešlehové *Poselství jiného výrazu* z roku 1997.

Mezi autory české informální grafiky se největší pozornosti teoretiků dostalo Vladimíru Boudníkovi, který byl rozpoznán jako jedna z klíčových osobností českého informelu s významným vlivem na tvorbu svých uměleckých současníků. Teprve roku 2019 se objevila monografie jeho nejvýznamnějšího následovníka Oldřicha Hamery. Naproti tomu dosud neexistuje monografie Josefa Istlera, přestože umělec, náležící k evropským protagonistům neformální abstrakce, zemřel již před dvaceti lety. Lze konstatovat, že reflexe informelu v české uměnovědě je neúplná a nedostatečná, což platí zejména o grafickém umění, které se nachází tradičně na okraji zájmu teoretiků.

Cíle bádání

Při studiu české informální grafiky jsem vycházel ze tří vstupních tezí: (1) Pro tvorbu Vladimíra Boudníka je směrodatná jeho umělecká teorie, deklarovaná ve dvou manifestech explosionalismu z roku 1949 a rozpracovávaná v dalších písemnostech a korespondenci v následujících letech umělcova života. (2) Inovativní grafické metody Vladimíra Boudníka, společně shrnuté pod pojmem strukturální grafika, jsou výsledkem úsilí o naplnění uměleckého programu explosionalismu. (3) V globálním kontextu neformální abstrakce je strukturální grafika, charakterizovaná novým porozuměním materiálu a netradičním způsobem jeho zpracování, specificky českým přínosem světovému umění.

Metodika bádání

Již během volby tématu své práce jsem si byl vědom, že takto vymezená oblast zájmu je stávající uměnovědnou literaturou zdokumentována pouze fragmentárně a nedokonale. Z dostupné odborné literatury jsem čerpal především v rovině obecně teoretické reflexe evropského umění informelu a amerického abstraktního expresionismu. V oblasti speciálního výzkumu, zaměřeného na grafiku českého informelu, jsem se mohl opřít o literární zdroje pouze částečně. O to větší důležitost mělo studium materiálu, tedy grafických listů a matric v depozitářích veřejných a soukromých sbírek, případně v grafických archívech žijících autorů a v pozůstalosti zemřelých umělců.

Pokud jde o fondy veřejných uměleckých sbírek, nejcennější materiál jsem našel ve Sbírce kresby a grafiky Národní galerie Praha a ve fondech Galerie hlavního města Prahy, kde se nachází zejména rozsáhlá kolekce grafických listů a matric Vladimíra Boudníka. Vůbec největší sbírka Boudníkových grafických listů, monotypů a matric je v majetku soukromé galerie Ztichlá klika. S touto sbírkou jsem se podrobně seznámil roku 2017 během rozsáhlé Boudníkovy výstavy v Muzeu hlavního města Prahy, realizované výlučně ze sbírkových fondů této galerie.

Informální grafické listy jsem studoval také v depozitářích soukromých pražských galerií Maldoror, Millennium a Litera a v několika soukromých sbírkách. S grafickou tvorbou nežijících autorů jsem se v několika případech seznámil studiem jejich pozůstalostních archivů. V letech 2014-15 jsem provedl soupis grafického díla z pozůstalosti Jaroslava Šerých. V neposlední řadě jsem se během přípravy práce setkal s mnoha unikátními grafickými díly na předaukčních výstavách pražských aukčních domů.

Vedle studia samotných grafických listů hrálo důležitou roli pro pochopení tvůrčího procesu zkoumání strukturálních matric. Početnou kolekci Boudníkových matric jsem viděl v depozitáři Galerie hlavního města Prahy a ve sbírce galerie Ztichlá klika, matrice dalších autorů potom v soukromých ateliérech či v pozůstalosti umělců.

V roce 2016 jsem jako autor a kurátor realizoval výstavu *Od Boudníka k dnešku. Česká strukturální grafika* v galerii Sdružení českých umělců grafiků Hollar v Praze. Jednalo se o první výstavu svého druhu, jejímž posláním bylo prezentovat strukturální grafiku jako široký fenomén, vycházející od Vladimíra Boudníka a pokračující přes tvorbu jeho následovníků až k současnosti. Vystavená kolekce čerpala převážně z autorských archivů umělců, Boudníkovy díla zapůjčila galerie Ztichlá klika. V souvislosti s uvedením výstavy jsem publikoval dvojjazyčnou česko-anglickou knihu *Fenomén drsnosti / The roughness phenomenon*, pojednávající o vzniku, historii a technologii strukturální grafiky.

Podstatnou roli při poznávání inspiračních zdrojů, tvůrčích záměrů i grafických technik sehrál osobní kontakt s umělci, který byl v mnoha případech nenahraditelný.

Obsah a struktura disertační práce

1. Úvod
2. Současný stav poznání
3. Zdroje a principy neformální abstrakce
  - 3.1. Gestická malba
  - 3.2. Orientální kaligrafie
  - 3.3. Gestická stopa
  - 3.4. Nedeterminovaná struktura
  - 3.5. Inspirace fyzikálními a chemickými procesy v materiálu
  - 3.6. Podněty nových výtvarných technik
  - 3.7. Gestická stopa a nedeterminovaná struktura
4. Téma neformální abstrakce
  - 4.1. Expresní nitra
  - 4.2. Syrová krása
5. Josef Istler
6. Vladimír Boudník
  - 6.1. Život Vladimíra Boudníka
  - 6.2. Teorie explosionismu
  - 6.3. Autorské grafické techniky Vladimíra Boudníka
  - 6.4. Analýza postupů při tvorbě strukturálních matic
  - 6.5. Idea dvou obrazových plánů
7. Další osobnosti české informální grafiky
  - 7.1. Jiří Balcar (1929-1968)
  - 7.2. Oldřich Hamera (1944)
  - 7.3. Josef Hampl (1932-2019)
  - 7.4. Jan Koblasa (1932-2018)
  - 7.5. Aleš Veselý (1935-2015)
  - 7.6. Čestmír Janošek (1935)
  - 7.7. James Janíček (1935)
  - 7.8. Eduard Ovčáček (1935)
  - 7.9. Jaroslav Šerých (1928-2014)
  - 7.10. Dana Puchnarová (1938)
  - 7.11. Jan Hladík (1927-2018)
  - 7.12. Jenny Hladíková (1930)
  - 7.13. Romana Rotterová (1931)
  - 7.14. Ostatní umělci
8. Strukturální grafika
  - 8.1. Podstata strukturální grafiky
  - 8.2. Česká strukturální grafika v kontextu světového umění
  - 8.3. Technologie strukturální grafiky
  - 8.4. Přesahy strukturální grafiky
  - 8.5. Význam strukturální grafiky
9. Závěr

Obrazová příloha

Seznam vyobrazení

Seznam použitých pramenů a literatury

Teoretický a praktický přínos disertační práce

Disertační práce je první uměnovědnou studií systematicky mapující grafiku českého informelu. V obecné části autor pojednává o zdrojích, principech a tématech neformální abstrakce. Ve speciální části zkoumá fenomén české informální grafiky v kontextu malby, monotypu, fotografie a experimentálních výtvarných technik. Dokládá iniciační význam tvorby Josefa Istlera kolem poloviny čtyřicátých let a inspirativní roli tvorby Vladimíra Boudníka, která počínaje koncem padesátých let ovlivnila celou generaci českých umělců. Podrobně se zabývá uměleckým programem explosionismu a ukazuje, že Boudníková grafická tvorba byla konsekventním celoživotním úsilím o naplnění tohoto programu.

Autor se zabývá tvorbou tří desítek dalších představitelů české informální grafiky a hodnotí jejich osobní přínos. Boudník přímo inspiroval grafickou tvorbu autorů z okruhu *Konfrontací* (Č. Janošek, J. Koblasa, J. Valenta, A. Veselý ad.) i neoficiálních umělců (J. Hampl, L. Příbyl, O. Hamera). Mnoho dalších výrazných osobností bylo Boudníkovou tvorbou ovlivněno nepřímo (J. Šerých, D. Puchnarová, E. Ovčáček, M. Urbásek, J. Hovadík ad.). Autor uvádí do kontextu české informální grafiky i řadu neprávem opomíjených osobností (J. Hladík, J. Hladíková, R. Rotterová, R. A. Zörner), umělce, kteří se neformální abstrakcí zabývali pouze epizodicky (P. Sovák, V. Suchánek, K. Vysušil), nebo se k ní dopracovali nezávisle, až po opadnutí vlny informelu v českém umění (L. Jandová).

Zatímco program explosionismu představuje teorii Boudníkovy umění, inovativní grafické metody, které lze shrnout do obecné kategorie strukturální grafiky, ztělesňují jeho praxi. Strukturální grafika je výrazem nového porozumění grafickému médiu a schopnosti využít specifických kvalit materiálu k realizaci výtvarného záměru. Autor analyzuje netradiční materiály a způsoby zpracování matrice, používané Boudníkem a jeho následovníky, a metody strukturální grafiky klasifikuje do šesti kategorií. Srovnáním s podobnými tendencemi v zahraničí dospívá k závěru, že česká strukturální grafika nemá co do originality, kvality a univerzální šíře projevů ve světě obdobu a lze ji proto označit za specifický český přínos světovému umění.

Nejdůležitější použité prameny

- ARNHEIM 1992 — Rudolf ARNHEIM: Entropie a umění. Esej o neuspořádanosti a řádu. Praha 1992
- BOIS / KRAUSS 2000 — Yve-Alain BOIS / Rosalind E. KRAUSS: Formless: A User's Guide. New York 2000
- BOUDNÍK 1990 — Vladimír BOUDNÍK: Corpus delicti. Praha 1990
- BOUDNÍK 1994a — Vladimír BOUDNÍK: Z korespondence I. Praha 1994
- BOUDNÍK 1994b — Vladimír BOUDNÍK: Z korespondence II. Praha 1994
- CAILLOIS 1968 — Roger CAILLOIS: Zobecněná estetika. Praha 1968
- CRISPOLTI 1971 — Enrico CRISPOLTI: L'Informale. Storia e poetica. Assisi/Roma 1971
- ČAPKOVÁ 2018 — Eva ČAPKOVÁ: Vladimír Boudník. Kunstauffassung und Werk: Sein Beitrag zur tschechischen Kunst der 1950er und 1960er Jahre. Berlin 2018
- ČAPKOVÁ 2019 — Eva ČAPKOVÁ: Oldřich Hamera. Praha 2019
- DUBUFFET 2003 — Jean DUBUFFET: Crude Art Preferred to Culture Art. In: HARRISON/WOOD 2003, 605–8
- DUFEK 1988 — Antonín DUFEK: FotoRama. In: Šmejkal 1988, 89–99
- GOLDING 2000 — John GOLDING: Paths to the Absolute: Paths to the Absolute: Mondrian, Malevich, Kandinsky, Pollock, Newman, Rothko, and Still. Princeton 2000
- GREENBERG 2003a — Clement GREENBERG: Modernist painting. In: Harrison/Wood 2003, 773–9
- GREENBERG 2003b — Clement GREENBERG: After Abstract Expressionism. In: Harrison/Wood 2003, 785–7
- HARRISON/WOOD 2003 — Charles HARRISON / Paul WOOD (eds.): Art in theory 1900–2000. An anthology of changing ideas. Oxford 2003
- HERSKOVIC 2003 — Marika HERSKOVIC: American Abstract Expressionism of the 1950s: An Illustrated Survey with Artists' Statements, Artwork, and Biographies, New York 2003
- JUDLOVÁ 1988 — Marie JUDLOVÁ: Jiří Balcar (1929–1968). Výběr z díla (kat. výst.). Praha 1988
- KAPUSTA 2013 — Jan KAPUSTA: Romana Rotterová. Náchod 2013
- KLIMEŠOVÁ-JUDLOVÁ ET AL. 2001 — MARIE KLIMEŠOVÁ-JUDLOVÁ ET AL.: ROBERT PIESEN. PRAHA 2001
- KOBLASA 2010 — Jan KOBLASA (ed.): Jan Koblasa. Grafika – hlubotisky. Praha 2010
- KOREČEK 1988 — Miloš KOREČEK: Tři poznámky na okraj. In: Šmejkal 1988, 82–83
- KRTIČKA 2015 — Jiří Bernard KRTIČKA: Oldřich Hamera. Vesmír vně, vesmír uvnitř, jeho průzkum a kosmická zbožnost, Prostor Zlín 2015/4, 24-28
- KRTIČKA 2016 — Jiří Bernard KRTIČKA: Fenomén drsnosti. Česká strukturální grafika / The roughness phenomenon. Czech structural graphic art. Praha 2016
- KRTIČKA 2017 — Jiří Bernard KRTIČKA: Vladimír Boudník and Czech Structural Printmaking. Celebrating Print, Vol 3, No 2, October 2017, 46–64

- KRTIČKA 2018 — Jiří Bernard KRTIČKA: Podstatné o Vladimíru Boudníkovi. Čtyři teze k padesátému výročí umělcovy smrti (5.12.1968), In: České galerie, <https://www.ceskegalerie.cz/cs/umelci-2/podstatne-o-vladimiru-boudnikovi-ctyri-teze-k-padesatemu-vyroci-umelcovy-smrti-5-12-1968>, vyhledáno 20. 2. 2020
- KŘÍŽ 1989a — Jan KŘÍŽ: Josef Istler. Obrazy, grafika (kat. výst.). Liberec/Cheb/Karlovy Vary 1989
- KŘÍŽ 1989b — Jan KŘÍŽ: Jean Dubuffet. Praha 1989
- KŘÍŽ 1994 — Jan KŘÍŽ: Istler. Grafika 1938–1994 (kat. výst.). Praha 1994
- KŘÍŽ 1995 — Jan KŘÍŽ (ed.): Čestmír Janošek, Praha – Kolín. Výběr z díla let 1957–1995 (kat. výst.). Cheb / Köln 1995
- MACHALICKÝ 1991 — Jiří MACHALICKÝ: Josef Hampl (kat. výst.). Most 1991
- MACHALICKÝ 1992 — Jiří MACHALICKÝ (ed.): Vysočanský okruh Vladimíra Boudníka (kat. výst.). Praha 1992
- MACHALICKÝ 1994 — Jiří MACHALICKÝ: Česká grafika šedesátých let (kat. výst.). Praha 1994
- MACHALICKÝ 2002 — Jiří MACHALICKÝ (ed.): Česká grafika. Půlstoletí proměn moderní grafické tvorby (kat. výst.). Praha 2002
- MEDEK 1995 — Mikuláš MEDEK: Texty. Praha 1995
- MERHAUT 1997 — Vladislav MERHAUT: Zápisky o Vladimíru Boudníkovi. Praha 1997
- MERHAUT 2004 — Vladislav MERHAUT: Grafik Vladimír Boudník. Praha 2009
- MRÁZ 1970 — Bohumír MRÁZ: Mikuláš Medek. Praha 1970
- NEŠLEHOVÁ/DUFEK/VALOCH 1991 — Mahulena NEŠLEHOVÁ / Antonín DUFEK / Jiří VALOCH (eds.): Český informel. Průkopníci abstrakce z let 1957-1964 (kat. výst.). Praha 1991
- NEŠLEHOVÁ 1997 — Mahulena NEŠLEHOVÁ: Poselství jiného výrazu. Pojetí „informelu“ v českém umění 50. a první poloviny 60. let. Praha 1997
- NEŠLEHOVÁ 2002 — Mahulena NEŠLEHOVÁ: Jan Koblasa. Praha 2002
- NEŠLEHOVÁ 2014 — Mahulena NEŠLEHOVÁ: Jan Koblasa – Grafika. Monotypy, litografie, dřevořezy, serigrafie a počítačová grafika z let 1957–2012. Praha 2014
- POLLOCK 2009 — Jackson POLLOCK: Výroky a rozhovory. Praha 2009
- PRIMUS 2004 — Zdenek PRIMUS (ed.): Vladimír Boudník. Mezi avantgardou a undergroundem. Praha 2004
- PUCHNAROVÁ 2017 — Dana PUCHNAROVÁ: Absolutnu na dosah? Myšlenky o umění I. Praha 2017
- RAGON / SEUPHOR 1973 — Michel RAGON / Michel SEUPHOR: L'Art abstrait. Paris 1973
- ROMANO/ROSS 1980 — Clare Romano / John Ross: A note on the printing of the complete collagraph, New York 1980
- ROSENBERG 2003 — Harold ROSENBERG: The American action painters. In: Harrison/Wood 2003, 589–591
- SANDLER 1970 — Irving Sandler: The Triumph of American Painting. New York 1970
- SANDLER 2009 — Irving Sandler: Abstract expressionism and the American experience: a Reevaluation. Manchester / New York 2009

- SCHMIED 1966 — Wieland SCHMIED: Tobey. New York 1966
- SEUPHOR 1964 — Michel SEUPHOR: Abstract painting. Fifty years of accomplishment from Kandinsky to Jackson Pollock. New York 1964
- SEVERÍNÝ 1999 — Ludmila SEVERÍNÝ: Dana Puchnarová. Tvorba z let 1959–1965 (diplomová práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 1999
- ŠMEJKAL 1965 — František ŠMEJKAL: Vladimír Boudník (katalog výstavy). Praha 1965
- ŠMEJKAL 1988 — František ŠMEJKAL (ed.): Skupina RA (katalog výstavy). Praha 1988
- TAPIÉ 1952 — Michel TAPIÉ: Un art autre ou il s'agit de nouveaux dévidages du réel. Paris 1952
- TAPIÉ 1997 — Michel TAPIÉ: Jiné umění (český překlad části francouzského textu). In: NEŠLEHOVÁ 1997, 13–16
- TAPIÉ 2003 — Michel TAPIÉ: An other Art (anglický překlad části francouzského textu). In: HARRISON/WOOD 2003, 629–631
- TETIVA 2007 — Vlastimil TETIVA: Imaginární kosmos Dany Puchnarové. Práce z let 1960–2006 (kat. výst.). Olomouc 2007
- TOMEŠ 1993 — Jan M. TOMEŠ: Jaroslav Šerých. Monografická studie. Praha 1993
- TAYLOR/MICOLICH/JONAS 1999 — Richard P. TAYLOR / Adam P. MICOLICH / David JONAS: Fractal analysis of Pollock's drip paintings. In: Nature, Vol. 399, 1999, 423
- TOYNTON 2012 — Evelyn TOYNTON: Jackson Pollock. New Haven/London 2012
- VALOCH 1984a — Jiří VALOCH : Vladimír Boudník. Výstava k nedožitým šedesátinám (kat. výst.). Brno / Karlovy Vary 1984
- VALOCH 1984b — Jiří VALOCH : Miloš Koreček. Fotografie a fokalky (kat. výst.). Brno 1984
- VALOCH 2006 — Jiří VALOCH: Lubomír Přibyl. Praha 2006
- VALOCH et al. 2007 — Jiří VALOCH et al.: Eduard Ovčáček. 1956-2006. Praha 2007
- VÍTKOVÁ 2017 — Martina VÍTKOVÁ: Josef Hampl. Výběr z díla 1959–2016 (kat. výst.). Praha 2017
- WILLIAMS 2009 — Robert WILLIAMS: Art theory: An historical introduction. Chichester 2009

Summary

The thesis is the first art historical study mapping the printmaking of Czech Art Informel. In the general part the author deals with sources, principles and themes of informal abstraction. In the special part he investigates the phenomenon of Czech informal printmaking in the context of painting, monotyping, photography and experimental art techniques. He gives evidence of the initiation meaning of Josef Istler's work from the middle of 1940s and the inspirational role of Vladimír Boudník's work from the end of 1950s that influenced strongly a whole generation of Czech artists. He analyses thoroughly the programme of "explosionalism" and proves that Boudník's creation was a consistent lifelong effort for fulfilment of this programme. In addition, the author deals with work of thirty other artists and evaluates their contribution.

While "explosionalism" is the theory of Boudník's creation, the innovative methods included in the term of "structural printmaking" can be considered as its practice. "Structural printmaking" is an expression of a new understanding to printmaking medium and an ability to exploit specific material properties for realization of artistic intention. The author analyses non-traditional materials and matrix processing procedures used by Boudník and his followers and classifies methods of "structural printmaking" into six categories. Comparing with similar tendencies abroad the author concludes that "structural printmaking" has no equivalent regarding its originality, quality and versatility and for that reason in can be considered as a specific Czech contribution to the world fine art.

Grafika českého informelu

Anotace

Práce se komplexně zabývá grafikou českého informelu: zkoumá její zdroje, principy a témata, hodnotí osobní přínos jednotlivých tvůrců a analyzuje techniku strukturální grafiky. První umělecká díla v informálním stylu v Čechách vytvořil v době druhé světové války Josef Istler, který náleží k evropským protagonistům neformální abstrakce. V poválečných letech se Istler zabýval převážně malbou a monotypem. Vůdčí osobností české informální grafiky se proto stal Vladimír Boudník, který svůj umělecký program, formulovaný ve dvou manifestech explosionismu z roku 1949, rozvíjel s obdivuhodnou důsledností až do konce života. Cestou k naplnění tohoto programu se staly inovativní postupy tzv. strukturální grafiky, vyvíjené Boudníkem od poloviny padesátých let. Dílo Vladimíra Boudníka silně ovlivnilo celou generaci českých umělců a podstatně napomohlo k tomu, že umění informelu se v Československu prosadilo i přes ideologický odpor komunistického režimu a dosáhlo v celoevropském srovnání vynikajících kvalit. Technika strukturální grafiky, rozvíjená početnými Boudníkovými následovníky, se stala originálním českým přínosem světovému umění.

Klíčová slova

informel, abstraktní expresionismus, česká grafika, strukturální grafika, Vladimír Boudník, explosionismus

The Printmaking of Czech Art Informel

Abstract

The thesis deals comprehensively with the printmaking of Czech Art Informel: explores its sources, principles and themes, evaluates contributions of individual artists and analyses the technique of “structural printmaking”. The first artworks in Informel style in Czechoslovakia were created during World War II by Josef Istler who belongs to European protagonists of Art Informel movement. In post-war years Istler engaged mostly in painting and monotyping. For this reason it was Vladimír Boudník who became the leading personality of Czech Informel printmaking. In 1949 he declared in two manifestos of “explosionalism” his vision of a new art that he followed and carried out with admirable consistency till the end of his life. In the middle of 1950s Boudník started to elaborate “structural printmaking” – innovative printmaking methods that became a way to fulfil his vision. His work influenced strongly the whole generation of Czech artists and essentially helped to introduce Art Informel to Czechoslovakia against the ideologic resistance of the communist regime. Czech Informel achieved excellent qualities in Europe-wide comparison and “structural printmaking” became its original contribution to the world fine art.

Keywords

Art Informel, abstract expressionism, Czech printmaking, structural printmaking, Vladimír Boudník, explosionalism